

De lucht was vuil, een aangekoekte pan. Voor de kerk stond – in een dubbele rij – het volledige peloton Hongaren. Het vulde bijna het hele kerkplein, tot aan het hek van de villa. Wij waren er ook, allemaal, niet als antwoord op een uitnodiging, maar omdat grootmoeder en tante zeiden dat het onze plicht was. Alleen het gekrijs van kinderen en het blaffen van honden ontbrak. Een half dozijn kwezels, verborgen onder hun grote zwarte hoofddoeken, stond onder aan het kerkplein de rozenkrans te bidden. De don was met een halve liter van iets sterks opgesloten in de sacristie, die door twee bajonetten werd bewaakt.

Von Feilitzsch droeg, op een frambooskleurige sjerp gespeeld, een glanzend karmijnrood kruis met het monogram van de overleden keizer – FJ – boven een gouden, door de bekken van de tweekoppige adelaar gedragen keten: zijn klauwen omklemden de woorden *Viribus unitis*. Ook zij noemen zich graag erfgenamen van Rome, dacht ik.

De klok woog honderd kilo en werd met de grootste omzichtigheid neergelaten. Twaalf soldatenhanden zaten aan de touwen. Met een beheerste klap kwam hij op de grond terecht. Er volgde een korte stilte. De majoor maakte een kruis teken dat vervolgens als vleugelgeruis door de rijen soldaten ging. Ook wij maakten een kruis teken. Tante stond met rechte rug onder de boog van de kerkdeur; haar ogen bliksemdeven.

Die ceremonie duurde niet meer dan enkele minuten. Het ‘ingerukt mars’ vermengde zich met het ratelen van de wielen van de naderende kar. Hij werd getrokken door twee stieren met afgezaagde hoorns; de klok moest naar god weet welk de-

pot in afwachting van de dag dat hij gesmolten zou worden, of vergeten. Zijn stem zou herinnering worden.

‘Dezelfde heilige symbolen, dezelfde God,’ zei grootmoeder, wandelend aan grootvaders arm, ‘we zouden geen oorlog met elkaar moeten voeren.’

‘Ze sloegen hun ogen neer, zagen jullie dat? Ze schaamden zich om wat ze deden.’ Tante voelde zich echt zwaar beledigd, zelfs die verkrachting van de meisjes had haar niet zo aangegrepen. ‘Moge je eenzaam en door nachtmerries gekweld sterven, voordat het hellevuur je het vlees van de botten brandt, veldmaarschalk Borojević!’ Ik had haar nooit eerder iemand horen vervloeken, want ze verkoos altijd ironie boven krachtige taal.

Grootvader legde zijn vrije hand op mijn schouder en zei zachtjes: ‘Heb je dat gehoord? Tante begint met de don te wedijveren!’

Grootmoeder liet zijn arm los. ‘Hou je mond, nietsnut.’ En terwijl ze tante bij de hand nam, liep ze het hek door. De soldaat die de wacht hield – ze waren niet meer met z’n tweeën – schoot in de houding, maar meteen daarna, toen grootvader en ik langsliepen, ging hij ostentatief in een bedaarde rusthouding staan.

Die middag aten we allemaal samen, in een van de kamers op de eerste verdieping. Over de klok werd niet gesproken. We aten gekookte groente in een warme bouillon die naar aarde smaakte. Grootmoeder raakte haar bord niet aan. Loretta, weer op de been maar met een boos gezicht, bracht ons een stuk appeltaart dat Teresa’s snelle handen hadden ontroofd aan de honger van de officieren, die in de grote salon op de begane grond zaten te eten. ‘Voor ons inmiddels alleen nog maar resten,’ zei tante, terwijl ze het stuk in vieren deelde. Ik keek naar Loretta, haar handen trilden een beetje, maar op haar lippen lag een harde glimlach, ze dacht vast: ik heb het altijd met die van jullie moeten doen.

Terwijl ik het laatste, kostbare hapje taart doorslikte, zei grootmoeder: ‘Vorige week is de oudste zus van Giulia gestorven. Dat hoorde ik van de pastoor.’

Waarom had Giulia niets tegen me gezegd?

‘Een bevrijding,’ zei tante, terwijl ze mes en vork in het midden van haar bord legde, ‘dat arme kind... een handjevol botten was ze nog maar. Ik heb haar verleden jaar nog gezien... ja, vijftien maanden geleden, in hun huis in San Polo.’

‘En haar moeder... een heilige,’ zei grootmoeder.

Ik keek naar grootvader; hij trommelde met zijn vingers op het heft van zijn mes en bewoog heel licht zijn lippen, alsof hij las. Hij was elders met zijn gedachten. Hij stak zijn sigaar aan en vroeg om een asbak, die Loretta hem onmiddellijk bracht.

‘Het was vreselijk,’ ging tante door, ‘ze was een wandelend skelet, alleen haar gezicht was nog hetzelfde als vroeger. Ik kon niet eens naar haar kijken. Het deed me te veel verdriet.’ Ze schudde haar hoofd en keek me aan. Ze begreep dat het lot van haar vriendin me niet schokte. ‘Pas op voor die Giulia,’ zei ze toen kortaf.

‘Je moet weten, Paolo, dat toen jouw Giulia achttien werd...’ Door tantes toon begreep ik meteen dat ze op het punt stond een preek tegen me af te steken die ze al een tijdje klaar had. ‘Het moet... begin augustus van negentien... negen zijn geweest, want... ach, dat doet er ook niet toe... die dag, tijdens het feest...’

Maar ik wist alles al. Hoe had ik het niet kunnen weten? Het was zo’n bericht dat in een stad als Venetië de voorpagina haalt. En voor bepaalde dingen hebben kleine potjes vaak extra grote oren. Giulia had een minnaar gehad, een vriend van haar vader. Een oude, volgens iedereen mooie man, maar ik herinnerde me alleen maar zijn scheve tanden. Haar minnaar had die avond de chroomkleurige loop van een revolver in zijn mond gestoken. Ten overstaan van iedereen, voor een enorme taart, waarop de kaarsjes nog brandden ‘en wachtten tot het mooie achttienjarige meisje met haar vuurrode haardos ze uitblies’, schreef de *Gazzettino*. Een coup de théâtre om ‘u’ tegen te zeggen, zijn hersens waren uit zijn hoofd gespat en de beschrijving van het verwijderen van de flarden weke materie die op de luster waren terechtgekomen, besloeg een halve alinea van het hoofdartikel. De grote mensen – zo denk je als je negen bent – waren in twee partijen uiteengevallen: ‘Een lief meisje dat door hem was ingepakt’ en ‘Een slet die hem het hoofd op hol had gebracht’. Maar het is bekend dat bij bepaalde dis-

cussies de doden enigszins in het voordeel zijn. ‘Grafsteen en Waarheid zijn vreemden voor elkaar,’ luidde grootvaders onvermijdelijke uitspraak. Op de avond van haar achttiende verjaardag verwierf Giulia zich de naam *Belle dame sans merci*, ook al omdat de zelfmoordenaar een beroemd advocaat met vrouw en drie kinderen was.

Tot op dat moment had ik altijd gedaan of ik er niets van wist, maar ik had geen zin in de preek die me stond te wachten. ‘Tante, ik ken het verhaal van de advocaat uit Venetië, een man die...’

‘Heeft Giulia het je verteld?’

‘Nee, nee, maar ik heb dingen gehoord.... En dacht je dat ik niet zie wat er gebeurt als ze beneden in het dorp op straat loopt? Bovendien werd er toen ik nog in Venetië woonde door iedereen over haar geroddeld.’

‘Vertel me niet dat mijn zoon... dat jouw vader er in jouw bijzijn met je moeder over praatte,’ zei grootmoeder, en haar stem klonk een tikkeltje giftig.

‘Niemand heeft het er ooit met me over gehad.’ Ik stond op en vertrok. Ik was woedend.